

Thyberg, Kajsa, 2020: *Det*-konstruktioner i bruk. En systemisk-funktionell analys av satser med icke-referentiellt *det* i modern svenska. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 41.) Diss. 294 s. Göteborg: Göteborgs universitet. ISSN 1652-3105, ISBN 978-91-87850-78-3.

Kajsa Thyberg gör i sin avhandling en analys av svenskans *det*-konstruktioner med den systemisk-funktionella grammatiken (SFG) som teoretisk ram. Även om den närbesläktade SFL-ramen är etablerad inom den svenska språkforskningen, så är Thybergs bok den första renodlade SFG-avhandlingen med svenska som objektspråk. I avhandlingen undersöks fem svenska *det*-konstruktioner, som alla finns beskrivna i *Svenska Akademiens grammatik* (SAG). Dessa är: presenteringskonstruktion (PRES-konstruktion: *Det finns frallor*); konstruktion med postponerat led (POST-konstruktion: *Det är viktigt att vila*); konstruktion med opersonligt predikat (OP-konstruktion: *Det regnar*); konstruktion med predikativ och *med*-fras (MED-konstruktion: *Det är viktigt med vila*); konstruktion med passiv (PASS-konstruktion: *Det snackas för mycket*). En sjätte variant, utbrytningskonstruktion (*Det är pengarna som styr*), ingår i den inledande kvantitativa delundersökningen, men inte i den fördjupade analysen.

Syftet med avhandlingen är att kartlägga hur olika *det*-konstruktioner används och konstruerar betydelse i modern svenska. De forskningsfrågor som ställs är (något förkortat): 1. Hur vanligt är icke-referentiellt *det* jämfört med referentiellt *det* i svenskt skriftspråksbruk? 2. Hur fördelar sig olika *det*-konstruktioner i texttyperna akademisk text, bloggtext och nyhetstext? 3. Vilka gestalter av världen konstrueras i bruket av olika *det*-konstruktioner? 4. Hur används olika *det*-konstruktioner för att uttrycka bedömning? 5. Hur kan *det*-konstruktioners betydelse beskrivas med utgångspunkt i systemisk-funktionell grammatik?

I kapitel 2 görs en grundlig genomgång av tidigare forskning kring svenskans *det* i dess referentiella och icke-referentiella bruk. I kapitel 3 presenteras den systemisk-funktionella grammatiken med utgångspunkt i Holmberg & Karlsson 2006 och Halliday & Matthiessen 2014 samt i danska och norska SFG-beskrivningar. I sitt val av analysverktyg gör Thyberg en avvägning mellan de olika källorna inom engelsk och nordisk tradition och etablerar vid behov nya termer och distinktioner. Särskild vikt läggs vid olika typer av relationella processer, bedömning (modalitet och modal bedömning) samt grammatisk metafor, eftersom dessa kategorier kommer att utgöra centrala delar av näranalyserna. I kapitel 4 beskrivs metod och material. Undersökningen består av sex delstudier: en om referentiellt och icke-referentiellt *det* samt fem om enskilda *det*-konstruktioner. Undersökningens material utgörs av data från ett urval av Språkbankens korpusar: Akademiska texter: Samhällsvetenskap; Webbnyheter 2013; Bloggmix 2014–2015. I materialet finns således både mer och mindre formellt skriftspråk. I den första delundersökningen ingår 9 000 meningar med pronomen *det*; till grund för näranalyserna ligger 3 000 konstruktioner med icke-referentiellt *det* (varav 486 fall utgör utbrytningskonstruktioner, som inte analyseras vidare).

I kapitel 5 redovisas resultaten från den första delundersökningen, som visar att fördelningen mellan referentiellt och icke-referentiellt *det* är relativt jämn i materialet, med viss övervikt för icke-referentiellt *det*. Tydliga skillnader mellan materialen påvi-

sas, t.ex. att akademiska texter har relativt höga frekvenser av PRES- och POST-konstruktion medan bloggtexter domineras av OP-konstruktioner samt har högre andel MED-konstruktioner än övriga texttyper. Genrekänsligheten kopplas i det avslutande kapitlet till den samlade bilden av *det*-konstruktionerna och deras tydliga funktionella skillnader.

I kapitel 6 till 10 redovisas de enskilda studierna av respektive *det*-konstruktion. För varje konstruktion görs en uttömmande analys av ideationella och interpersonella egenskaper samt analyser av de lexikogrammatiska förhållanden som utmärker enskilda konstruktioner. Först ut är POST-konstruktionen (*Det är viktigt att vila*; 849 fall) som till mer än 90 % utgörs av relationella, attributiva, intensiva processer. Den interpersonella analysen visar hur POST-konstruktionen fungerar som grammatisk metafor för bedömning. I korta drag: POST-konstruktionen lägger till ett element av objektivt perspektiv. Jämför en sats utan explicit perspektiv, *Hon stannar*, med en sats med subjektivt perspektiv, *Jag tror att hon stannar*, med en sats med objektivt perspektiv, *Det är troligt att hon stannar*. Själva bedömningen ligger i den överordnade satsen (*Det är troligt/viktigt/kul [att X]*), och det som bedöms kan uttryckas av en sats (*att hon stannar*) eller en infinitivfras (*att vila*). När det bedömda har satsform är satsens predikation presupponerad och inte öppen för förhandling. Jämför *Hon stannar*, som kan bejakas eller förnekas, med *Det är roligt att hon stannar*, där lyssnaren kan bejaka eller förneka själva bedömningen, inte sakförhållandet. I de fall POST-konstruktionen (*Det är troligt att hon stannar*) har en motsvarande kongruent realisering (med modalt verb, *Hon lär stanna*, eller satsadverbial, *Hon stannar nog*) är den metaforisk. När kongruent motsvarighet saknas är POST-konstruktionen det kongruenta sättet att uttrycka en viss typ av bedömning och fyller därmed en lucka i systemet. Bedömning indelas i *modalitet* och *modal bedömning* som i sin tur indelas vidare i fem respektive tio semantiska undertyper. Dessa behandlas i detaljerade analyser och sammanfattas i vad som kan kallas realiseringstabeller som visar alla kombinationer av finit verb och komplement som förekommer för en viss bedömningstyp. Kombinationer av kopula och subjektspredikativ dominerar, men även innehållsverb förekommer (t.ex. *det hjälper/fungerar [att X]*). Överordnat visas att POST-konstruktionerna i materialet till 90 % används för bedömning, och man kan konkludera att POST-konstruktionen är en central resurs för att uttrycka bedömning i svenskan, en bedömning som ofta kan göras mera fingerad och nyanserad än motsvarande kongruenta alternativ.

I kapitel 7 undersöks MED-konstruktionen (54 fall), som kan ses som en pendang till POST-konstruktionen. Den utgörs ideationellt alltid av relationell attributiv intensiv process och interpersonellt uttrycker den alltid bedömning. Lexikogrammatiskt öppnar den för möjligheten att bedöma sådant som kan uttryckas med en nominalfras, som antingen kan tolkas metonymiskt (*Det går bra med ströbröd* ≈ 'att använda ströbröd') eller utgör en nominalisering (*Det är bra med samarbete* ≈ 'att samarbeta'). På så sätt kompletterar MED-konstruktionen POST-konstruktionens uttrycksrepertoar.

I kapitel 8 analyseras PRES-konstruktionen (653 fall), som till skillnad från POST- och MED-konstruktion endast i ringa grad (13 %) används för att ange bedömning. När så är fallet förekommer dock även här modal metafor (*Det finns en chans att hon*

stannar), där det bedömande ordet (*chans*) ingår i en nominalfras i matrissatsen, vilket gör att bedömningen är djupare inbäddad än i motsvarande POST-konstruktion (*Det är möjligt att hon stannar*). Drygt två tredjedelar av PRES-konstruktionerna har *finnas* som huvudverb, vilket visar på en stark koppling mellan en konstruktion och ett enskilt verb. Den ideationella analysen visar att samtliga PRES-konstruktioner utgörs av relationella existentiella processer, som kan indelas i tre undertyper: ren existens (*Det finns frallor*; 83 %); dynamisk existens (*Det inträffade en olycka*; 12 %); lokaliserad existens (*Det står en väska i hallen*; 5 %). Analysen i kapitel 8 är bara ett av många exempel på att SFG-modellen leder till nya insikter om svenskan, här i fråga om hur olika relationella processer och presenteringskonstruktioner kan vidareindelas. Själv inser jag att det kanske är mindre lämpligt att alltid ge *Det sitter en katt på trappan* som typexempel på PRES-konstruktion när jag undervisar, eftersom det är den minst vanliga typen.

I kapitel 9 analyseras den minst enhetliga av de fem konstruktionerna, OP-konstruktionen (825 fall). Även här dominerar den relationella processen (*Det är trevligt i Lerum*; 90 %), men det förekommer också mentala (*Det känns bra*; 4 %), materiella (*Det regnar*; 3 %) och verbala processer (*Det sa PANG*; 2 %), liksom fall där det icke-referentiella *det* utgör objekt (*Regnet gör det tungt i spåren*). Även OP-konstruktionerna används endast i mindre grad för att ange bedömning (23 % av fallen), men de typer som förekommer är intressanta och, som allt annat, mycket väl analyserade. Bedömningsfallen är metaforiska såväl ideationellt som interpersonellt: Den ideationella metaforen innebär att en materiell process (*Nu ska vi shoppa*) förpackas som en relationell (*Nu blir det shopping*). Den interpersonella metaforen innebär en övergång från subjektiv realisering (*Nu ska jag träna*) till objektiv (*Nu blir det träning*). Det förekommer också lexikaliserade fraser av typen *Det gäller [att X]*; *Det är dags [att X]* och *Det är bara [att X]*. Generellt underförstås led i högre grad i OP-konstruktionerna än i övriga *det*-konstruktioner. Det betyder att OP-konstruktionerna kan ha en både komprimerad och specialiserad semantik som inte direkt kan kopplas till satskonstruktionen på samma sätt som för POST-, PRES- och MED-konstruktionerna.

I kapitel 10 analyseras de passiva fallen av *det*-konstruktionerna (133 fall), dvs. passiv POST-konstruktion (*Det sägs att ...*; 41 %), passiv PRES-konstruktion (*Det skickades en solhatt*; 32 %); passiv OP-konstruktion (*Det snackas för mycket*; 26 %), passiv MED-konstruktion (*Det upplevs jobbigt med skrivandet*; 1 %). Ideationellt är de passiva *det*-konstruktionerna komplementära till de aktiva: Aktiva *det*-konstruktioner uttrycker framför allt relationell process; passiva *det*-konstruktioner uttrycker materiell, verbal och mental process. Aktiva *det*-konstruktioner är icke-agentiva och uttrycker tillstånd och händelser; passiva uttrycker handlingar och är således agentiva även om agenten är dold. Passiv *det*-konstruktion är därmed en språklig resurs för att formulera handlingar ur ett objektiva perspektiv, vilket ibland medför att själva aktionen blir framhävd, positivt eller negativt: *Här jobbas det minsann*; *Det snackas för mycket*. Ett av många guldorn i avhandlingen är den agentivitetsanalys som sammanfattas i kapitel 10. Här visas hur samma typ av händelse kan gestaltas med olika grader av agentivitet (från högsta till lägsta): Aktiv normalsats: *Moster Anna skickade*

en solhatt; passiv normalsats: *En solhatt skickades (av moster Anna)*; passiv *det*-konstruktion: *Det skickades en solhatt*; aktiv *det*-konstruktion: *Det kom en solhatt*.

I kapitel 11 avrundas avhandlingen med slutsatser och diskussion och de fem konstruktionstyperna betraktas i ljuset av varandra. Avhandlingens teoretiska bidrag sammanfattas i tre punkter: 1. Icke-referentiellt *det* ingår inte som deltagare i processer; 2. Beskrivningen av existentiella processer i svenska; 3. Beskrivningen av svenskans modala satsgrammatik av objektiv typ. Det konstateras att den teoretiska ramen (SFG) framför allt har varit givande på tre sätt: 1. Analysen i ideationell och interpersonell struktur har lämpat sig i hög grad; 2. Uppdelningen i språkliga strata har tydliggjort att *det*-konstruktionerna bäst beskrivs som ett samspel mellan semantiken och lexikogrammatiken; 3. *Det*-konstruktionerna ingår i systemiska nätverk tillsammans med andra uttrycks sätt och kan väljas av språkbrukaren för att förmedla betydelsenyanser såväl ideationellt som interpersonellt.

Thybergs avhandling är inte bara nyskapande för att den tillämpar en icke tidigare använd modell för att beskriva en del av svenskans grammatik, den tillför också i hög grad nytt vetande om svenska *det*-konstruktioner, som nog får sägas vara mycket typiska för idiomatisk svenska och alltså väl värda att studera. Genom författarens minutiösa genomgång och redovisning av materialet får vi en beskrivning av ett språkligt delsystem som går från den minsta detaljen till helheten (systemet). Det kan tilläggas att avhandlingen kräver en rejäl insats av läsaren, inte för att den är behäftad med några textuella svagheter (den är ett mönster av tydlighet) utan för att ämnet helt enkelt är svårt. Att hålla alla bollar i luften på en gång är inte lätt, men det krävs om man vill få en fördjupad förståelse av området. Trots att en viktig aspekt av *det*-konstruktionerna, den textuella, inte undersöks (vilket är en absolut nödvändig avgränsning) vet man efter läsning av Thybergs avhandling både vad svenska *det*-konstruktioner är och vad de gör. Man förstår dessutom vad en SFG-analys kan innebära när den är som bäst. Genom hela avhandlingen visar Thyberg därtill hur beskrivningen i SAG både behövs och går att förena med SFG-perspektivet. I vissa fall ger SAG nyckeln till förståelse, i andra fall gör SFG det, och i väldigt många fall är det Thybergs egen undersökning som leder till de nya insikterna. Detta är helt enkelt en mycket stark avhandling, och den kan varmt rekommenderas till alla dem som vill lära sig något om hur lexikogrammatik och semantik samarbetar för att skapa system av betydelser som kan uttrycka både centrala och frekventa funktioner (som presentering, bedömning och objektiva perspektiv) och semantiskt finlir som inte är lika frekvent men likväl en idiomatisk uttrycksresurs i svenskan.

Litteratur

- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, Christian M. I. M., 2014: *Introduction to Functional Grammar*. Fjärde uppl. London & New York: Routledge.
- Holmberg, Per & Karlsson, Anna-Malin, 2006: *Grammatik med betydelse. En introduktion till funktionell grammatik*. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 37.) Uppsala: Hallgren & Fallgren.

SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok.

Lisa Holm